STUDIA MIEJSKIE
tom 21 (2016)

Jerzy BARTKOWSKI*

CITY AS AN ENTERTAINMENT MACHINE (MIASTO JAKO MASZYNA ROZRYWKI) – KONCEPCJE ROZWOJU MIEJSKIEGO I POLITYKI MIEJSKIEJ TERRY'EGO NICHOLSA CLARKA

„CITY AS AN ENTERTAINMENT MACHINE" – THE TERRY NICHOLS CLARK'S IDEAS OF URBAN POLITICS AND DEVELOPMENT

ABSTRACT: The topic of the article is a presentation of new theories of urban politics using an example of the theories of Terry Nichols Clark. The theories are a proof of formulating of new tendencies in local politics and development, as a consequences of new social basis of a city. These are emerging creative class as a new factor of the urban development. The last one is a function of ability to attract the creative class. This is dependent from the development of the urban amenities. There are also some consequences in the local politics due to the presence of the creative class. They are growing significance of the issue of the quality of the urban public space. There are conflicts about the control the pubic space in cities. In these conflicts there are growing role of the art in expression of new demands, a use of its informal form, and a use of artistic provocation for pressure on the authorities. One of the consequences of the new status of the art is that aesthetic sensivity has become a part of urban citizenship.

KEY WORDS: urban politics, urban development

Wprowadzenie

Celem artykułu jest wskazanie na główne rysy i charakter nowych teorii miejskich, na przykładzie koncepcji rozwoju lokalnego i polityki lokalnej Terry'ego Nicholsa Clarka. Zalicza się go do klasyków literatury miejskiej – także i w Polsce, jak przykładowo w przeglądowym artykule Aldony Podgórniak-Krzykacz *Władza lokalna w ujęciu koncepcji teoretycznych* (2010, s. 93–101). Ostatnio w oparciu o tę koncepcję zrealizowała

* Uniwersytet Warszawski, Instytut Socjologii, ul. Karowa 18, 00-927 Warszawa, e-mail: bartkowskij@is.uw.edu.pl

w Polsce badania Marta Klekotko we współpracy z Clemente Navarro[1]. Przykład jeden, ale odpowiednio pogłębiony, może nie tylko dobrze scharakteryzować ich zawartość, ale także ukazać jej odniesienie – nową rzeczywistość, którą stara się opisać.

Zmiana społeczna: koniec klasowej polityki miejskiej i koncepcja nowej kultury politycznej

Punktem wyjścia dla teorii polityki miejskiej Terry'ego Clarka jest przekonanie o dokonującej się zasadniczej zmianie społecznej, tak w wymiarze całego społeczeństwa, jak i miasta. Taka wielka zmiana społeczna musi powodować zmiany w polityce miejskiej: zanik pewnych zjawisk i powstawanie nowych. Należało zarówno uchwycić nowe zjawiska, jak i wypracować nowe narzędzia ich analizy. Żródło tej zmiany było opisywane w pewnej określonej perspektywie. Była ona postrzegana jako efekt procesu zaniku klas. Pojęcie klas pojawia się w tych rozważaniach w ich rozumieniu amerykańskim – jako techniczne określenie jednostki podstaw uwarstwienia, a bez ideologicznych naddatków. Jest to zgodne z matematycznym sensem klasy jako elementarnej jednostki podziału grupy na części (por. Domański 1999, 2004, 2015). Chociaż Terry Clark jest najbardziej znany jako krytyk klasowego paradygmatu polityki, to warto podkreślić, że dyskusja tego fenomenu pojawia się u niego ściśle w związku ze zmianami w polityce miejskiej. Społeczną podstawą nowej polityki miejskiej jest u niego zanik klas i w konsekwencji – zanik klasowego wzoru polityki. Zanegowanie modelu klasowego będzie prowadziło do wypracowania nowego modelu rozwoju miasta jako „maszyny rozrywki" i nowego modelu polityki miejskiej jako zespołu „scen". I tutaj napotykamy schemat szukania obrazu zmiany poprzez sięganie do teorii podstaw życia społecznego. Zwrócenie uwagi na klasy wynikło z postrzegania ich jako centralnego i fundamentalnego elementu budowy społeczeństwa. Ale jeśli postawimy tezę o jej zmianie, to co to oznacza w życiu społecznym? Co się dzieje ze społeczeństwem, w którym zmienia się podstawowy mechanizm leżący u jego podstaw?

Wynikająca z założenia o społecznym znaczeniu klas, przyjmowana w tradycyjnej socjologii teza o klasowych korzeniach polityki została zużytkowana w taki oto sposób: „Umieranie klas" to nie ich „śmierć" fizyczna, a zanikanie pewnego rodzaju polityki, problemów politycznych i sposobów mobilizacji (Clark, Lipset 1991, s. 397–410). „Śmierć klas" to zanik określonej osi zróżnicowania, zanik określonej klasy przedmiotów konfliktów i dróg tworzenia polityki. Przyjęcie tego założenia rodziło kolejne niebagatelne pytanie: jak to badać i na jakim polu życia politycznego starać się to uchwycić? I na końcu powstaje jeszcze jedno pytanie – jak się to przedstawia na szczeblu lokalnym? Teza o zmianie paradygmatu polityki miejskiej była więc tezą

[1] Są one częścią międzynarodowego projektu realizowanego przez zespół pod kier. T.N. Clarka (*Wymiary kulturowe…* 2015).

wielopostaciową i wielowymiarową, obejmującą szereg zjawisk i wywołującą szereg konsekwencji.

Pytanie o zmianę jest to pytanie, co oznaczają zmiany w wymiarze lokalnym. Obraz takiej zmiany wymagał wyraźnego ukazania punktu wyjścia i punktu dojścia. Przejście do nowego paradygmatu i jego pełniejsze zrozumienie wymagało określenia, co oznacza społeczeństwo podzielone na klasy w odniesieniu do miasta i polityki miejskiej.

Narzędzia do tworzenia hipotez dostarczyły koncepcje postmaterializmu i polityki postindustrialnej (*Citizen politics…* 1997). Punktem wyjścia było miasto klasowe, którego kreatorem był przemysł[2]. Oznaczało to, że jego lokalizacja, charakter mieszkańców i funkcje wynikały z miejsca, jakie mu wyznaczał społeczny proces produkcji i reprodukcji. Jego podstawowymi mieszkańcami byli pracownicy fabryk, a jego lokalizację w przestrzeni wyznaczały najkorzystniejsze warunki dla miasta jako miejsca produkcji dóbr i usług[3]. Budowa i funkcje miasta były podporządkowane tej funkcji przemysłowej (por. Sjoberg 1960). W niektórych sformułowaniach teorii takiego miasta mówiło się o jego funkcji zapewniania reprodukcji siły roboczej w najprostszym i dosłownym tego znaczeniu. Miasto miało zapewniać zaspokajanie podstawowych potrzeb, z rekreacją i rozrywką niedzielną włącznie.

Polityka lokalna w paradygmacie klasowym obracała się wokół tych zagadnień, które wyznaczały sens powstania tego miasta, a polityczna walka wewnętrzna toczyła się o ich wielkość i jakość. Lokalne cele polityczne wiązały się z ceną zaspokajania potrzeb podstawowej grupy mieszkańców takiego miasta – robotników wielkoprzemysłowych. Miejsce rozrywki i sztuki w życiu takiego miasta było wyznaczane przez to zadanie. Miały one charakter marginalny i były podporządkowane głównemu funkcjonalnemu celowi miasta. Służyły odprężeniu i odpoczynkowi. Nie miały charakteru autonomicznego jako nośniki specyficznych wartości ani nie były związane z działaniami społecznymi.

Polityka lokalna była częścią krajowej, powielając w lokalnym wymiarze podziały i problemy ogólnokrajowe. Aktorami w tej polityce były partie i powiązane z nimi organizacje, takie jak związki zawodowe, związki pracodawców albo stowarzyszenia określonych interesów, np. szkolne. Była to kwestia nie braku emancypacji innych aktorów, ale konieczności wplecenia się polityki lokalnej w politykę ogólną i opierania się na jej instytucjach.

Badanie zmiany społecznej na szczeblu lokalnym stwarza szereg wyzwań natury konceptualnej i zarazem metodologicznej. Lokalność tworzy specjalny poligon dla jej uchwycenia. Zdecentralizowany charakter lokalności wyznacza szukanie procesów zmiany przede wszystkim w formie lokalnych fenomenów społecznych. Jego charakterystyka powinna wskazywać na zakorzenienie zmiany w ludziach, a nie w instytu-

---

[2] Niekiedy mówi się o w tym kontekście o mieście fordowskim, związanym z modelem gospodarki, w którym dominującym typem przedsiębiorstwa jest wielka fabryka produkująca systemem taśmowym i zatrudniająca rzesze robotników o wykształceniu zawodowym podstawowym i średnim.

[3] Jako przykład takiej teorii można przytoczyć teorię lokalizacji Augusta Löscha (1961).

cjach. Takim typem ruchu, w którym powinna się ona wyrażać, są spontaniczne ruchy oddolne typu *grassroots*, używając obywatelskiej terminologii. „Nowe" pojawia się w zdecentralizowanej i partykularnej formie, choć jest pochodną nowej globalności i odpowiedzią nie tylko na jej napięcia, ale i możliwości, jakie ona przynosi.

„Śmierć klas" w wymiarze lokalnym to zróżnicowanie obecności różnych typów polityk i ludzi – ich nosicieli. „Śmierć klas" w sensie politycznym i społecznym to zanik pewnych problemów i celów polityki, zmiana sposobów organizacji polityki, zmiana polityków i zmiana klienteli – adresatów określonych polityk. Ale przemijanie i rozwój to w wymiarze lokalnym zarazem pewne ich społeczne, polityczne i demograficzne charakterystyki: korelacje z nowym, rozwijającym się typem miast, nowymi warstwami miejskimi i z nowym pokoleniem liderów, a z drugiej strony związek tego, co „stare", z zanikającym typem gospodarki i z odchodzącą grupą liderów.

Propozycją ujęcia tych zmian w jedną całość jest koncepcja kulturowej zmiany politycznej. Nowy typ ruchu lokalnego i liderów został nazwany jako Nowa Kultura Polityczna (*New Political Culture* – NPC). Była ona nie tylko nową konfiguracją wartości w polityce miejskiej, ale i pojawieniem się nowych wartości politycznych. Zanikały dawne syndromy konserwatyzmu i politycznego liberalizmu. Teraz pojawiały się w nowej konfiguracji tendencje niegdyś niemożliwe do połączenia. Wartości te wyrażały się w dążeniu do większego indywidualizmu i tolerancji. Towarzyszyła temu silna prodemokratyczność.

Drugimi formami wyrazu nowej polityki miejskiej były: nowy typ ruchów politycznych, nowy typ liderów i nowe formy taktyki politycznej. Pojawił się specyficzny typ ruchów, który reprezentowali polityczni outsiderzy w dotychczasowym rozumieniu polityki. Byli to zarazem politycy metrykalnie młodzi – demografia zbiegała się u nich z ogólną zmianą polityczną. Był to ruch niezależnych grup obywatelskich, niezwiązanych z określoną partią, a stawiających sobie za cel jedynie jakąś reformę w skali miasta. Ten ruch wysuwał własnych kandydatów bez oglądania się na partyjnych bossów i zmierzał do opanowania samorządu miejskiego (Ehrlich 1962).

Ta antypartyjność była znamiennym rysem „nowego". Były to ruchy nie tylko działające bez pomocy organizacji politycznych, ale zarazem walczące z nimi jako swymi zasadniczymi społecznymi i politycznymi przeciwnikami. Nowe ruchy szukały politycznego oparcia dla siebie bezpośrednio u mieszkańców, nie poprzez lokalną reprezentację szerszych ruchów jak partie. Nowe ruchy występowały w formie grup i liderów atakujących tradycyjne, lokalne elity. Były one często niezorganizowane i z zasady nie respektowały tradycyjnych reguł polityki. Jednocześnie potrafiły wyzyskać takie areny lokalnej polityki jak ulica czy sąsiedztwo, a także wykorzystywać nowe środki komunikacji społecznej. Często podnosiły zupełnie nowe kwestie społeczne i polityczne, tym samym orientując swoją politykę na nowe cele i jednocześnie odsuwając na bok tradycyjne hasła lokalnej polityki. Ich oddolny charakter i zakorzenienie w nowych warstwach miejskich nadawały im swoisty rys nowej obywatelskości.

Charakterystyka tych nowych ruchów była zarówno polityczna, jak i społeczna. Towarzyszyło temu pojawianie się nowych pól politycznych, nie tylko wskazujące

nowe pola walki, ale i sygnalizujące wagę tych kwestii dla nowych aktorów. Charakterystyczne u nowych liderów były brak sztywności ideologicznej i niechęć do dawnych etykietek. Z jednej strony ich oznaką był silny konserwatyzm w kwestiach finansowych i rynkowych. Było to odejście od polityki redystrybucji do polityki wzrostu roli rynku w zaspokajaniu ludzkich potrzeb. Ale z drugiej strony był to świat bardziej tolerancyjny wobec nowych stylów życia i postępowy w takich kwestiach jak feminizm czy problemy rasowe. Skojarzony był z tym ogólny wzrost tolerancji, z dużą dawką tolerancji obyczajowej, ale nastawionej wojowniczo, zwalczającej ostro przejawy nietolerancji rasowej czy obyczajowej, traktowanych jako rodzaj substancjalnego zła.

Te nowe ruchy, ich programy i taktykę można było to postrzegać jako zjawisko chwilowe – nieistotną turbulencję, związaną tylko z sytuacją lokalną i determinowaną przez okoliczności miejsca i czasu. Jednak Clark proponuje spojrzenie szersze. Uznał je za przejaw swoistego kryzysu społecznego, a reakcje na nie jako przejaw nowych procesów społecznych.

W Stanach Zjednoczonych nowe pola badawcze narzucały same okoliczności. Punktem wyjścia wielu zmian były rewolty antypodatkowe i nowy typ polityki ogólnokrajowej – polityka lokalna Reagana – tzw. nowy federalizm. Rewolty antypodatkowe były falą oddolnych referendów w stanach amerykańskich pod koniec lat 70. i w pierwszej połowie lat 80. ubiegłego wieku. Wprowadzały one ograniczenia podatków i wymuszały odgórne cięcia w budżetach stanowych. Były inicjatywami oddolnymi. Z kolei rząd Reagana obciął wtedy fundusze federalne dla stanów (Nathan, Doolittle 1987). Ich konsekwencją był *fiscal stress*, z którym musiały sobie poradzić miasta amerykańskie, od tych największych po małe i średnie (Clark, Fergusson 1983). Pojawił się w konsekwencji nowy typ polityki lokalnej – polityki kryzysu, ograniczeń i cięć.

Dla ujęcia tych zjawisk trzeba było wypracować nowe paradygmaty analityczne. Służyły temu badanie zachowań finansowych i analiza kryzysu miejskości na tle finansowym. Kryzys sam w sobie stanowił także i nowy paradygmat analizy. Kryzys redefiniuje to, co jest ważne, słuszne i zasadne na scenie politycznej. Nowi aktorzy wnoszą nowe problemy, domagając się odejścia od tradycyjnych celów i problemów. Stąd ta konfrontacja może być konceptualizowana jako starcie starego i nowego stylu polityki miejskiej.

Przykładem takich analiz jest książka Clarka o innowacjach lokalnych wywołanych przez kryzys fiskalny. Wyrażały się one w strategiach cięć, szukania wzrostu produktywności, obniżki kosztów i wykorzystania zewnętrznych usług. Ale prowadziły także do poszukiwania innowacji jako aktywnej odpowiedzi na trudną sytuację. W ujęciu Clarka zdolność do ich wypracowania i skutecznego wprowadzenia w życie miała nie tylko polityczne, ale przede wszystkim społeczne korzenie.

Głównym elementem tego podejścia do badania zjawisk kryzysowych w polityce miejskiej było założenie, że skuteczne wymyślenie i wprowadzenie w życie polityki oszczędności nie jest technokratycznym problemem zmiany politycznej. Ta kwestia nie może być dyskutowania bez rozważenia, kim są kluczowi aktorzy społeczni w polityce lokalnej, jakie są sceny, na których grają swoje gry polityczne, czym są nowe czynniki w rozwoju miejskim, jakie rozpoznają i na które odpowiadają, jak szukają różnych za-

sobów, jak je mobilizują i jak szukają dla swojej polityki poparcia. W tych warunkach strategia zmiany jest kreatywną adaptacją warunków lokalnych na polu polityki dochodów i wydatków. I nawet jest czymś więcej niż sprawnym technokratycznym procesem. Jest strategią włączenia i zaprzężenia do pracy nowego społeczno-ekonomicznego otoczenia polityki miejskiej (*Urban innovation…* 1994).

Do badań wkroczył nowy typ danych – dane finansowe. Nie był to tylko język techniczny związany z samym charakterem badanych trudności, ale też sposób ujęcia nowych zjawisk. Wykorzystywały one teorie lokalnych finansów Richarda Musgrave'a (1990), Paula Petersona (1981) i Aarona Wildavsky'ego (Wildavsky, Thompson, Ellis 1990). Charakterystyczne dla nich było rozumienie fenomenów fiskalnych jako przejawu zjawisk politycznych i kulturowych. Peterson, modyfikując klasyczne sformułowanie funkcji finansów publicznych (allokacyjna, redystrybucyjna i stabilizacyjna), zaproponował rozróżnienie na politykę rozwojową, allokacyjną i redystrybucyjną. O ile polityka allokacyjna jest politycznie neutralna, gdyż polega na dostosowaniu podaży usług do potrzeb w wymiarze przestrzennym, o tyle dwie ostatnie wiążą się z wartościami, i to bliskimi nowym zjawiskom politycznym, jak efektywność czy negatywnie postrzegany egalitaryzm. Polityka redystrybucji wiązała się z lokalnym państwem opiekuńczym. Natomiast polityka wzrostu silnie zahaczała o problemy ekologiczne w lokalnym wymiarze. Z kolei wkład Wildawsky'ego wiązał się z jego koncepcją zmiany inkrementalnej. W sektorze publicznym zmiany następują w sposób stopniowy (inkrementalny), małymi krokami i z pewnym opóźnieniem, wywołanym przez bezwładność sektora publicznego. Dopiero w dłuższej perspektywie te zmiany kumulują się w zmiany jakościowe.

Miasto – maszyna rozrywki i przyjemności

„Maszyna rozrywki" jest odpowiedzią na nową sytuację społeczną. Jest ona zorganizowana wokół masowej podaży dóbr rozrywki. Metafora maszyny, użyta do opisu tej nowej całości, mówi o jej charakterze systemowym i o działaniu na skalę masową. Zarazem wskazuje to na zmianę znaczenia tej sfery życia w mieście. Rozrywka zaczyna stanowić integralną część polityki nowoczesnego miasta. Rozrywka i jakość mieszkania stają się ważnymi funkcjami miasta decydującymi o zdolności zaspokajania potrzeb jego mieszkańców, wytworzenia więzi miasto–mieszkańcy i o możliwościach rozwoju miasta.

Sam Clark tak to opisuje: „Dlaczego określenie «maszyna rozrywki»? Ponieważ rozrywka to nie jest zjawisko indywidualne czy fenomen ze sfery sektora prywatnego, ale coś, co w sposób zasadniczy zakłada polityczne i zbiorowe decyzje. Decyzje władzy w sferze polityki kulturalnej, ich waga, zmieniają ludzkie opinie wobec życia nocnego, restauracji, teatrów i muzyki, tak jak i wobec szkół i muzeów. Nawet jeśli poszczególne elementy tego systemu realizują własne koncepcje tego, co konstytuuje rozrywkę, to ich wybory nie są przypadkowe, ale ustrukturowane przez życie kulturalne miasta i politykę kultury miasta" (Clark 2003a, s. 8).

Jednak główny cel tego tytułu był inny. Nie chodziło o szukanie paradoksów czy zwracanie uwagi przez dziwaczny tytuł. Chodziło o wskazanie na nowy typ czynników miastotwórczych. Dzięki temu już w samym tytule zwracało uwagę odwrócenie relacji rozrywka – rozwój miasta i wskazany był autonomiczny charakter tej sfery życia. Coś, co było marginalne, peryferyjne, a zarazem pochodne wobec innych czynników, teraz staje się centralne i kluczowe. Rozrywka jest tu jednym z przykładowych nowych czynników rozwojowych – chodzi o klasę wygód i udogodnień życia. Wiąże się to z dwoma nowymi czynnikami w życiu miast: nowym statusem społecznym konsumpcji, miejskich udogodnień i nowym typem pracownika – producenta nowych dóbr.

Miasto rozrywki oznacza nowe rozumienie miasta jako miejsca podaży dóbr i nowe rozumienie atrakcyjności miasta – rozrywka i jakość życia są dziś miastotwórcze. Jednocześnie wiąże się to z nowym typem warstw miejskich, do których jest adresowane, będąc zarazem oznaką nowego typu społeczności lokalnych. Miasto rozrywki ma inne podstawy społeczne niż miasto klasowe. Miasto rozrywki jest konsekwencją rynku pracownika, i to pracownika specyficznego. Grupa docelowa polityki miejskiej zmienia się. Reprezentuje ona nowe siły wytwórcze, silnie powiązane z obecnością klasy kreatywnej. W pewnym sensie jest to związane z procesem reprodukcji siły roboczej jak w mieście fordowskim, ale przebiegającym w odmienny sposób. Tam dokonywało się to przez odpoczynek, odprężenie i regenerację w fizycznym sensie. Tutaj realizuje się przez czerpanie siły ze spotkań, luźnych rozmów i obcowania ze sztuką. Rozrywka i sztuka to specyficzne sposoby regeneracji zdolności do pracy kwalifikowanej czy twórczej siły roboczej.

Podstawy społeczne nowej polityki miejskiej to nowe wiodące warstwy miejskie i w konsekwencji – kluczowa rola miejskich udogodnień w tej polityce ze względu na jej znaczenie dla ich stylu życia. Owo nowe umiejscowienie czasu wolnego i rozrywki wynika z ich roli w nowym modelu uwarstwienia. Pojawiły się nowe klasy (grupy społeczne), dla których rozrywka czy, szerzej, czas wolny stanowi część tożsamościową i definicyjną. Jest częścią ich stylu życia, związaną ze specyficznym rytmem pracy i odpoczynku tej grupy. Ale pojawienie się takich czynników i takich grup jest konsekwencją znaczącej zmiany społecznej o charakterze kulturowym. Pojawiło się, jak to określają teoretycy niemieccy, społeczeństwo *Erlebniss* – społeczeństwo o orientacji na przeżycia i doznania (por. Schulze 1992). Można to nazywać masowym hedonizmem, ale jest to także wzbogacenie się wizji jednostkowego życia o nowe wymiary. „Życie pełne i pełne wrażeń" stało się teraz dobrem masowym i uległo demokratyzacji. Wiąże się to z nosicielami tej nowej wizji życia i nowym typem warstwy miastotwórczej. Przedtem byli nią pracownicy przemysłu, a dziś jest to klasa kreatywna Floridy. Z tą nową warstwą związana jest znacząca rola rozrywki, jakości życia w mieście i koncentracji wysoko kwalifikowanych kadr dla rozwoju miejskiego. Te czynniki to zarazem nowa teoria lokalizacji przemysłu generującego rozwój miasta. Ta nowa teoria ma wspólny rys z dawnymi teoriami lokalizacji przemysłu – główne czynniki wzrostu spontanicznie grupują się wokół siebie. W tym przypadku jest to organiczne powiązanie klasy kreatywnej i instytucji służących rozrywce i dostarczających szeroko rozumiane wygody.

Określenie „maszyna rozrywki" jest więc wskazaniem na nowe mechanizmy rozwojowe dla miast. Jak pisze sam Clark, określenie to także podkreśla zasadnicze przesunięcie, jakie dokonało się w miastach Zachodniej Europy i Północnej Ameryki, aby wzrostu nie łączyć tylko i wyłącznie z produkcją, ale z konsumpcją i rozrywką. To sugeruje, że aby rosnąć i rywalizować z innymi miastami globalnie, burmistrzowie i przedstawiciele władzy musieli dodać rozrywkę do swych recept. To tworzy paradygmatyczne przesunięcie dla analityków i organizatorów polityki, redefiniując to, czym jest dziś i władza, i miasto, i jakich reguł należy się trzymać, które polityki są skuteczne, a które prowadzą do porażki (Clark 2003a).

Nie jest to odosobniona obserwacja. Są to recepty mające znaczenie i w Polsce. Odnajdujemy to w wypowiedziach praktyków, polityków lokalnych czy działaczy sportowych. W nowym modelu rozwojowym więź z miastem, jego atrakcyjność są budowane na nowych zasadach. Pojawia się nowy typ polityki rozwoju lokalnego. Konsumpcja i problematyka szeroko rozumianej estetyki obrazu miasta znacząco uzupełniają tradycyjne troski o stworzenie klimatu probiznesowego. To nie sama troska o wygodę wyborców czy rodzaj marketingu, ale zabiegi o włączenie nowych sił wytwórczych w strukturę społeczno-polityczną miasta. Jest to warunek konieczny dla polityki prowzrostowej, nastawionej na utrzymanie i rozwój ekonomicznych podstaw miasta. To nowe miejsce konsumpcji i jej wielofunkcyjność Clark zaznacza już samym charakterystycznym tytułem: *Polityczna teoria konsumpcji*. Jak stwierdza, „Konsumpcja jest nową centralną kwestią polityczną. Stała się nią w wyniku żywotnego zainteresowania się nią mieszkańców" (Clark 2003b, s. 19).

Nieprzypadkowo pojawia się tutaj pojęcie *amenities* – udogodnień i przyjemności, które jest warte rozwinięcia. Nie ma ono polskiego odpowiednika – słownik Longmana tak je określa: „coś w mieście, hotelu lub innym miejscu, co pomaga, aby życie było piękniejsze (*pleasant*) i dostarczało przyjemności (*enjoyment*) (*Longman dictionary...* 1989, s. 28). U Clarka jest to szeroko rozbudowane. Nie jest to samo wyposażenie miasta w różne obiekty i instytucje. Chodzi o ogół zjawisk tworzących lokalną jakość życia. Na *amenities* składają się zarówno naturalne jakości, jak klimat, położenie, dostęp do wody, jak i wytworzone przez lokalną społeczność obiekty, takie jak opera, biblioteka, czy antykwariaty; zwykłe i specjalistyczne: sklepy-kawiarnie z rzadkimi gatunkami kawy, bary serwujące owocowe koktajle; również organizowanie kolarskich imprez, biegów lub maratonów. To nie jest mechaniczne wyliczenie. Te miejskie atrakcje są tym, co przyciąga określone grupy. Pełnią więc one rolę selekcjonującą potencjalnych przybyszów (Florida, Gates 2003).

Pojęcie *amenities* należy uzupełnić o elementy niematerialne. Szczególnie nowa klasa miastotwórcza – klasa kreatywna, główna siła napędowa w nowoczesnym społeczeństwie, szuka przy wyborze miejsca zamieszkania zarówno pracy, jak i odpowiedniego dla siebie pakietu *amenities*. Ale obok zespołu atrakcji i wygód ważne są też jakości niematerialne, można powiedzieć – polityczne, co Florida zawarł w haśle „technologia i tolerancja" (Florida, Gates 2003). Jest to organicznie dopełnienie *amenities* składnikami nowej kultury politycznej. Ta nowa polityka jest konsekwencją nowego typu miesz-

kańca, wytwórcy nowych, wartościowych dóbr, wyborcy liberalnego, tolerancyjnego; uwrażliwionego na nietolerancję i o specyficznych oczekiwaniach, ukierunkowanych na problemy środowiska. Nieprzypadkowo kwestia tolerancji pojawia się w nowym wzorze polityki jako kwestia polityczna, a nie społeczna. U Floridy, autora koncepcji „klasy kreatywnej" (2010), tolerancja jest postrzegana nie jako część kultury politycznej, ale jako lokalny czynnik prorozwojowy

Konsekwencje tego zjawiska dla relacji przemysł–miasto i mieszkańcy–miasto są rozległe. Miasto – maszyna rozrywki; nowa forma miasta – to efekt oderwania konieczności bliskości miejsca pracy i mieszkania. Nie można jednak postawić tezy o braku takiego związku. On istnieje nadal, ale wyraża się już inaczej. Ten typ miasta jest konsekwencją nowego stylu działania ekonomii – pracownicy nie muszą się skupiać w miastach w pobliżu fabryk. W epoce miasta przemysłowego o jego lokalizacji decydował przemysł, a za nim wędrowała ludność. Przedtem ludzie musieli się dostosowywać do miasta, teraz miasto musi się dostosować do mieszkańców. To oni są dobrem rzadkim i na dodatek mobilnym. Miasto musi samo zabiegać o ludność, a jego rozwój jest funkcją tej jego zdolności. Powstaje ono dzięki oferowanej jakości zamieszkania, która przyciąga mieszkańców pożądanych dla wytworzenia rozwoju ekonomicznego. Nadaje to zupełnie nowy status problematyce wyposażenia miasta w miejskie urządzenia i instytucje wygody i rozrywki (*amenities*). Kulturalne *amenities* przyciągają jednostki o wysokim potencjale osobowym. Celem nowej polityki prorozwojowej jest miasto kreatywne z miejscami przyjaznymi człowiekowi (Clark *et al.* 2002, s. 493–515).

Jak pisze Clark: „Kultura i wygody zyskują coraz więcej na znaczeniu dla mieszkańców i polityków miejskich. To zapotrzebowanie rośnie wraz z dochodem, wykształceniem i liberalno-postępową kulturą polityczną. Kultura i turystyka stają się kluczowymi częściami tej transformacji. W postindustrialnych społeczeństwach, gdzie produkcja pracochłonna jest zastępowana przez produkcję wiedzy i produkcję informacjochłonną, coraz więcej ludzi ma coraz więcej indywidualnego czasu, który mogą wykorzystać poprzez te specyficzne «upiększacze życia»" (Clark *et. al.* 2003, s. 293).

Miasto – sztuka i obywatelstwo

Ostatnie prace Clarka koncentrują się wokół związków akcji obywatelskiej, sztuki i nowej roli artystów. Mieszczą się one w polu „sztuka, demokracja i polityka lokalna". Jest to eksploracja nowych relacji sztuki i polityki, a raczej związków sztuki i obywatelstwa miejskiego. Jest to teoria mikropolityki miejskiej – akcji sąsiedzkiej, która tworzy się w specyficznych miejscach z jednoczesną dużą obecnością nowych klas miejskich i grup artystów.

Dyskusja nad relacjami sztuki, polityki i rozwoju miejskiego jest dopełnieniem koncepcji zmian polityki miejskiej. Stawia problem wyjaśnienia wzajemnego ich powiązania. Rozszerza to wielowątkowość opisu procesu zmiany politycznej. Przedmiotem obserwacji stają się teraz nowe ruchy miejskie i ich cele. Towarzyszy temu to samo co

wcześniej założenie, że jest to więcej niż moda czy odprysk innych zjawisk. To znak szerszej zmiany społeczno-kulturowej. Nowe ruchy miejskie są traktowane jako kategoria polityczno-kulturowa. To nowe siły polityczne, nowe formy walki i nowe cele. Ich wspólnym mianownikiem jest wkroczenie kategorii estetycznych do celów i do taktyki ruchów miejskich.

Idee nowej polityki miejskiej są rozwinięciem, a nie zaprzeczeniem pomysłów z *Miasta – maszyny rozrywki*. Problem wygód czy rozrywki, jak też ich odmiany – jakości klimatu, miejsc czy krajobrazu, to nie tylko zmiana statusu hedonizmu w życiu społeczeństw i miast jako ich wyrazu. Jest to nowy wymiar jakości miasta, nowy wymiar polityki miejskiej, wyraz nowych celów i konsekwencja wystąpienia na scenie polityki lokalnej zaangażowanych w walkę o nie aktorów. Przestrzeń staje się obiektem konsumpcji i tym samym generuje nowe cele polityczne, nowe kwestie sporne i mobilizuje nowe siły i nowych aktorów. Znaczące są dla niej zarówno przestrzeń konsumpcji, jak i przestrzeń konsumowana. Taka konsumpcja estetyczna, jako obywatelskie prawo, jest zapisania w koncepcji „prawa do miasta". Jest to walka wokół poczucia „symbolicznej własności" w stosunku do estetycznego i etycznego obrazu, związanego z danym miejscem fizycznym w obszarze miasta.

Można wskazać na kilka tego charakterystycznych przejawów związanych z nowymi ruchami. Najważniejszym z nich jest znacząca rola miejsc i jakości estetycznych. Awansowały one do swoistych wizytówek i zarazem wątków atrakcyjności miasta. Posiadanie ich to nowa oznaka żywotności miasta – nie dźwięk syren fabrycznych, nie ogień wielkich pieców czy szyby kopalniane, ale kawiarniany i restauracyjny gwar (Silver, Clark 2013).

Jest to element wcześniej sygnalizowanej zmiany społecznego i politycznego sensu konsumpcji. Konsumpcja dziś to nie jest sam akt szukania wygody i przyjemności. Należy patrzeć na nią jako na mniej lub bardziej nieświadomy akt polityczny – negację lub aprobatę czegoś. Rynek etycznych dóbr czy żywności stanowi dziś znaczący segment rynku. Ale duże znaczenie ma dla jednostek forma zewnętrznego wyglądu. Tatuaż, długie włosy lub łyse głowy to nie tylko wyraz indywidualnego projektu siebie. Często wyraża się w nich akt parapolityczny jako forma ataku na *establishment*, przez ostentacyjne zanegowanie jego podstawowej wartości „poprawności" w najbardziej widoczny sposób, w najbardziej kluczowym elemencie ludzkiej widoczności – wyglądzie (Clark 2003a, s. 8).

Estetyczność stanowi istotną część miasta, tworzy nową jakość polityki miejskiej. Jest to inna estetyczność, nie ta będąca przedmiotem kontemplacji. To przestrzeń konsumpcji i przestrzeń konsumowana (por. Błaszczyk, Pluta 2015). Kultura staje się w tym projekcie miasta częścią szerszego pakietu: budynków, restauracji i publiczności. Może ona społecznie zaistnieć tylko jeśli jest związana z wartościami i specyficzną widownią (Silver, Clark 2013). Ale jak uczynić kulturę magiczną? Przez wytworzenie miejsc integralnych – daje odpowiedź Clark. Tętniące życiem społeczności artystyczne, poruszająca muzyka i przedstawienia teatralne, piękne budynki, zadziwiające restauracje, obok szkół artystycznych, bibliotek i muzeów, tworzą właśnie takie miejsca (Clark 2007).

To prowadzi do swoistego odkrycia wartości jakości życia i znaczenia dla niego integralności określonych miejsc. Jest to związek poczucia życia jako wartościowego, interesującego, pięknego i autentycznego z miejscami, które je takim czynią. Są to place, sąsiedztwa czy miejsca, które jednostkom umożliwiają osiągnięcie takiego życia, jakie pragną, aby było. Te miejsca, nazwane w teorii Clarka scenami, reprezentują specyficzne i wyjątkowe doświadczenie całej społeczności. Dają witalne poczucie dziania się, które z kolei dodaje autentyczności i estetycznego znaczenia miejskim ulicom i „kultowym" miejscom.

Zostaje wprowadzone pojęcie „sceny" jako nowej jednostki organizującej i wytwarzającej nową politykę miejską, ściśle związaną z nowym typem działania zbiorowego. Jest ona przeciwstawiona innym związkom jednostek z elementami przestrzennymi miasta: sąsiedztwem mieszkaniowym, dystryktem przemysłowym czy areną polityczną. Scena, choć formalnie jest tylko określonym punktem w fizycznej przestrzeni miasta, społecznie jest specyficznym miejscem, unikalnym połączeniem charakteru publiczności w nim zgromadzonej i klimatu, jaki w niej panuje. Sceny są czymś więcej niż sąsiedztwem czy strukturą fizyczną, są ściśle związane z ich uczestnikami. Więcej – siłą scen są ich bywalcy. To artyści, lokalni przedsiębiorcy, stała publiczność, stowarzyszenia sąsiedzkie, jak też politycy stąd się wywodzący i je reprezentujący.

Te miejsca są głęboko związane ze społecznym i politycznym wytwarzaniem współczesnego miasta. Mają związek ze specjalnym audytorium o wyróżniającej społeczno-ekonomicznej charakterystyce: wieku, wysokich kwalifikacji i wykształcenia. Wybór teatralnego określenia – sceny – wynika z cech tych miejsc. Są to miejsca, gdzie się jest i gdzie jest się widzianym. Ale sceny mają wiele z cech agory. Są autentycznym miejscem, gdzie można eksplorować i afirmować lokalną, społeczną, etniczną i narodową tożsamość. Są to miejsca wspólnej debaty nad wspólnym wartościami, tradycjami i ideałami (Clark *et al.* 2014).

Ciśnie się jako określenie roli tych miejsce pojęcie reprodukcji kolektywnej – zbiorowa afirmacja siebie, zbiorowa kultywacja podstawowych wartości i wspólnota konsumpcji, smaku, chęci i niechęci. To miejsce, w którym te wartości mają wartość; to miejsce, które tym wartościom nadaje sens i w którym ich sens jest przywracany. Jest to zarówno sposób życia, jak i wypoczynku. Jest to miejsce, które tworzy myślenie o świecie i w którym to myślenie można zrealizować. Źródłem tego jest rodzaj organicznej bliskości, wynikającej z podobieństwa formacji, dróg awansu, wykształcenia, odczuwania świata, podobieństwa i bliskości w chęciach i niechęciach. Polityka jest tutaj nie uświadamianiem, formułowaniem czy organizowaniem, ale ujawnianiem tego, co wspólne. Legitymacja w scenie to autentyzm, charyzma i pewna teatralność (Silver, Clark, Navarro 2010). Sceny to połączenie sztuki, plaży, knajpeczek, miejsca sportu i rekreacji i życia ulicznego. Jak każde pojęcie podstawowe, jest trudne do określenia. Bardziej da się je określić przez zaprzeczenie i kontrast niż wyczerpać w określeniach pozytywnych.

Ta nowa polityka to także nie tylko nowe zasoby, ale i miejsce, gdzie zmienia się wartość innych zasobów, gdzie pieniądz czy wpływy polityczne tracą swoje znacznie,

a ważna jest partycypacja w pewnym systemie wartości i udział w pewnej subkulturze. Ale dostęp do nich dają tylko autentyzm, podobieństwo i wspólnota.

Nowa polityka oznacza nowe jej cele i nowe obiekty troski. Problemy, jakie nabierają w niej znaczenia, to polityka środowiskowa, problematyka stylów życia i konsumpcji, a nie wpływy, głosy czy zagadnienia organizacji, partii, programów bądź ideologii. Nowe cele redefiniują także różnicę prywatne–publiczne. To, co ważne, co jest przedmiotem debaty, troski i działań, wyrasta ze scen, gdzie problem praw człowieka czy ochrony środowiska gdzieś na końcu świata jest równie ważny jak to, kto będzie trzymał w ręku miejską kasę, posady i kontrakty (Clark et al. 2014).

Zarazem są to nowi aktywiści, nowi uczestnicy i nowe formy walki grupowej. Wynikają one z samej jej istoty, ze związków scen ze sztuką i z życiem artystycznym. Środki prowokacji artystycznej stają się nowym narzędziem walki. Sztuka wraca do swej pierwotnej funkcji komunikatu – nosiciela znaczeń. Ma swego autora i adresata. Pojawiające się grupy działania mają charakter *ad hoc*, jak doraźny jest charakter celów, o które walczą. Jednoczą one różne grupy społeczne i dają dobro rzadkie w okresie indywidualizmu – rodzaj wspólnoty, ale niezobowiązującej i niewiążącej. Razem z nimi pojawia się „prawo do miasta" jako nowe pole polityki miejskiej („symboliczne posiadanie") (Jałowiecki 2013). Organizacja przestrzeni miejskiej, zabudowa miejska staje się znaczącym celem. Nie jest to walka o obiekty użyteczności miejskiej czy pamiątki, ale o organizację przestrzeni, jej jakość, o zieleń, przestrzeń placów, o dziedzińce, zakątki i pamiątki, które są nasycone treścią społecznie znaczącą. Jest to nie tylko walka o prawo do przestrzeni, w której mieszkańcy żyją, ale jest to obrona życia, którym żyją albo którym chcą żyć.

Pojawiają się w tym nowym obszarze nowy rodzaj aktorów i nowe formy działań politycznych, nowe typy zaangażowania społecznego i aktywizmu. Duża w nim rola przypada różnym formom artystycznym, a środki wyrazu artystycznego znalazły nowe zastosowania w lokalnej czy nawet sąsiedzkiej polityce, jak happening czy inne rodzaje artystycznej prowokacji. W tej nowej wizji miasta sztuka i działania artystyczne mają wyznaczoną specjalną rolę, a właściwie szereg ról. Dlatego powinno to być przedmiotem odrębnej analizy. Jest to temat obszerny, mający swoją literaturę, artystów i nawet będący przedmiotem komercyjnego obrotu, jak również kolekcjonerstwa. Stąd będzie tutaj szkicowo potraktowany, głównie od strony zasadniczego wątku tej pracy. Może warto wskazać na jedną ważną i nie zawsze wyraźnie wypowiadaną konsekwencję. Sztuka ma w tym znaczenie nie tylko jako wnoszenie nowych form komunikacji politycznej, form wyrazu, a nawet politycznej walki, ale także w pewien sposób redefiniuje pojęcie kompetencji obywatelskich. Wrażliwość estetyczna, zdolność udziału w działaniach artystycznych, czy to jako twórca czy jako odbiorca, nabywa w tym kontekście politycznego i obywatelskiego wymiaru.

Nowe ruchy miejskie wykorzystują ekspresyjny potencjał sztuki, pozwalający na pełnienie przez nią określonej funkcji w procesie artykulacji. Jest to rola sztuki jako „głosu" przez to, że stanowi rodzaj uniwersalnego kodu. Dzięki temu sztuka pozwala na przekroczenie istniejących dyskursów, dając możliwość wypowiedzenia niewypo-

wiadalnego. Daje głos pozbawionym innych możliwości wypowiedzi jak mniejszości. Pozwala na zabranie głosu przez mniejszości wykluczone z powodu nieznajomości języka oficjalnego i co ważne – dotarcie do szerszego forum (Niziołek 2008).

W taktyce walki tych ruchów dużą rolę odgrywa protest (Nowak 2015, s. 17–62, Pluciński 2015, s. 63–82). Szczególną rolę może tu mieć sztuka jako forma ujawnienia się dyskursu zdominowanego, represjonowanego. Można nawet powiedzieć, że stanowi rodzaj swoistej „partyzantki". Podobnie jak w nowej polityce miejskiej pojawiają się nowe formy walki, tak tu pojawia się „artystyczna partyzantka miejska", która wyraża się w takich ludowych formach zawłaszczania przestrzeni jak murale i w wielu innych formach „podziemnej" i spontanicznej twórczości. Szczególnie znaczenie ma to, że jest to forma łatwa do wykonania. Nie ma bariery techniki i umiejętności jak w sztuce oficjalnej. Zarazem szereg wykorzystywanych w niej technik cechuje się szybkością realizacji niezbędną ze względu na ryzyko wykonawcze[4].

Odnajdujemy to w formach street artu. Już sama jego definicja utożsamia go z formą protestu i buntu (por. Biskupski 2008). Definiuje się go jako sztukę tworzoną w miejscu publicznym, najczęściej „na ulicy" w formie bezprawnej ingerencji. *Street art* nie posiada ściśle określonych reguł działania, struktur dzieła ani innych wyznaczników. Każdy tworzy, jak chce i gdzie chce. Łamie więc z zasady elitaryzm i ekskluzywizm „wielkiej" sztuki, stanowiąc jej ludową czy nawet demokratyczna formę. Obok najbardziej znanej formy graffiti wymienia się vlepki i *subvertising*. Vlepki to mała, samoprzylepna forma plastyczna – naklejka zawierająca rysunek, zdjęcie czy tekst, tworzona z myślą o ingerencji w przestrzeń publiczną i przylepiana na ogół bez zezwolenia.

Z kolei *subvertising* („odwracanie") to działanie wymierzone najczęściej w reklamę. Częstą jego formą jest domalowywanie istniejącym obiektom dodatków. Bardziej trudną formą są dopiski czy zamalowywanie części haseł, wymagające dużej pomysłowości. Efektem jest „odwracanie" reklamy czy komunikatu tekstowego drogą swoistej ich modyfikacji. *Subvertising* polega na ingerencji w pierwotną semantykę, zakłóca i podważa pierwotny przekaz. Zarazem dodaje też nową treść, nowe przedstawienie, nowy obrazek lub nowy napis, a co za tym idzie – daje w efekcie nową wymowę niezamierzoną przez oryginał albo nawet całkowicie mu przeciwną. *Subvertising* ma charakter społeczny (stanowi wyraz pewnego społecznego oporu), ale po części też i artystyczny, traktuje się go zwykle jako pewną formę tzw. zagłuszania kulturowego lub przejaw działalności kontrkulturowej (tzw. prowokacja kulturowa). Bywa też i niezamierzoną formą wyrazu opinii publicznej, jeśli zwrócić uwagę, jakie obiekty mu ulegają i jaki jest przekaz ingerencji. Jest to forma estetycznego czy artystycznego „obywatelskiego nieposłuszeństwa".

Community arts natomiast wykorzystuje potencjał emancypacyjny i komunikacyjny sztuki. Jest to rodzaj sztuki obywatelskiej, w którym wykorzystuje się potencjał jednoczący sztuki. Jest ona obywatelska nie przez swoją treść społeczną, ale przez współdziałanie,

---

[4] Znana była także i wcześniej, np. w czasie okupacji tzw. mały sabotaż, por. Michalski 1971.

jakie jej towarzyszy i jakiego wymaga. Stanowi formę dialogu wewnątrzwspólnotowego i pomaga w tworzeniu wspólnoty poprzez wspólne działania czy rekoncyliację lokalnych konfliktów (Szmalenberg 2013). Wymienione w tym tekście przykłady form nie mają ambicji wyczerpania tematu, ale wskazują na silną paralelność działań artystycznych i wielu funkcji i działań politycznych. Od artykulacji, form wspierania protestu po formy pozytywne. Prowadzi to do ciekawego wniosku i swoistej propozycji redefinicji obywatelstwa i społeczeństwa obywatelskiego. Nowy typ aktywizmu, ale także i nowy wzór mieszkańca – obywatela zakłada posiadanie lub nabycie wrażliwości na kwestie estetyczne. Nadaje to status wrażliwości estetycznej jako warunku obywatelstwa, określając możność w nim uczestnictwa i wykorzystania jego określonych form. I na odwrót – jej brak upośledza, jak każda forma wykluczenia. Niezdolność do wypowiadania się w sposób zrozumiały dla innych, ale też nierozumienie wypowiedzi innych, pozbawia jednostkę możliwości oddziaływania, wypowiadania się i w konsekwencji możliwości walki o swoje prawa w obrębie politycznej wspólnoty komunikacyjnej.

Zakończenie

Przedmiotem artykułu stanowiło przedstawienie koncepcji zmian w polityce wielkomiejskiej Terry'ego Nicholsa Clarka. Ich wyrazem jest idea „miasta – maszyny rozrywki" i „scen" jako podstaw działania nowych ruchów miejskich. Jego cel to nie tyle szczegółowe ich omówienie, ile raczej podjęcie na ich tle refleksji nad współczesnym charakterem polityki miejskiej i nad zmianami, jakie w niej następują.

Koncepcje te zostały wypracowane w konsekwencji wieloletnich poszukiwań dla zrozumienia nowych dróg rozwojowych współczesnych miast. Te zmiany w paradygmacie rozwojowym były uznawane za związane z szerszymi procesami zmian w społeczeństwie współczesnym. Są ich konsekwencją dla rozwoju miejskiego. Nowe formy polityki wprost wynikają ze zmian społecznych korzeni polityki i z jej nowych, współczesnych kulturowych powiązań. Są ich politycznym wyrazem.

Punktem wyjścia dla tych teorii było założenie o zachodzącej zasadniczej zmianie kulturowej o szerokim i dalekosiężnym zakresie. Jest to odejście od wzoru społeczeństwa przemysłowego, z charakterystycznymi dla niego formami uwarstwienia, odpowiadającymi mu formami polityki miejskiej skupionej wokół problemów zaspokajania potrzeb materialnych i zasad poddziału (redystrybucja). Z wnoszeniem tych zagadnień do polityki miejskiej związane były określone wzory jej uprawiania, oparte na zorganizowanych formach prowadzenia polityki, jak partie.

Natomiast nowe miasto jest wynikiem nowej ekonomiki opartej na kreatywności i przetwarzaniu informacji. Prowadzi to do powstania tzw. klasy kreatywnej, kluczowej dla współczesnego rozwoju miast. Nowe wzory rozwoju lokalnego są nastawione na jej przyciągnięcie. Taki wzór to „miasto – maszyna rozrywki". Natomiast „sceny" są konsekwencjami stylu życia klasy kreatywnej, jej sposobu uczestnictwa w polityce i jej spojrzenia na miasto.

Przyjęcie takich założeń pociągało za sobą określone pytania i hipotezy badawcze, a ich weryfikacja przyniosła złożone problemy metodologiczne. Po pierwsze, jest to poszukiwanie znaków zmiany na nowych polach analizy, jak procesy fiskalne, czy poprzez szukanie związków między sztuką a społeczeństwem obywatelskim. Zarazem przyjmowane założenia nakazywały szukanie szeregu związków między zmiennymi społecznymi i politycznymi. Były one nieprzypadkowe i stanowiły określony zespół politycznych i społecznych czynników. Są one analizowane i interpretowane jako część kompleksu nowego socjopolitycznego krajobrazu.

Ale jak weryfikować „zanik klas" czy powstawanie „nowej kultury politycznej"? „Śmierć klas" to nie ich fizyczny zanik, ale odchodzenie lub utrata znaczenia pewnych kwestii i wzorów uprawiania polityki. Z kolei „nowe" kwestie stają się obecne poprzez ich wkroczenie do polityki i ich aktualną polityczną wagę. Ich nosicielami są „nowi" politycznie i demograficznie politycy. Charakterystyczne dla wzorów tej polityki jest łączenie kwestii obyczajowych i politycznych. Powoduje to awans kwestii tolerancji obyczajowej do pierwszorzędnych celów polityki. Powiązanie to powoduje także przesuwanie się życia politycznego w stronę jakości niegdyś marginalnych, jak ochrona środowiska.

Clark proponuje dwie znaczące koncepcje teoretyczne dla uchwycenia procesów zmiany w polityce miejskiej. Pierwsza z nich to idea miasta – maszyny rozrywki, a druga to koncepcja scen jako nowych źródeł miejskiej polityki lokalnej. W pierwszej zwraca uwagę na nowe czynniki miastotwórcze. Miasto rozrywki jest ze swej istoty nastawione na dostarczanie wrażeń. Ale jest to odpowiedź na potrzeby nowych warstw, o znaczeniu kluczowym dla rozwoju w nowej ekonomii. Podkreśla to zarazem rolę nowych czynników miastotwórczych, stanowiąc pomost między miastem a gospodarką przyszłości. W koncepcji scen z kolei Clark stara się pokazać, jak współczesne miasto jest percepowane. Nowe warstwy, ich styl życia i ich potrzeby tworzą miejsca o specyficznym charakterze, nazwane scenami. Nazwa ta została wybrana dla zaznaczenia ich roli jako ram dla życia nowych grup. Niemniej sceny nie są tylko obramowaniem dla innych procesów, ale źródłem miejskich procesów politycznych. Szczególną rolę odgrywa w nich sztuka. Jest ona wielofunkcyjna – definiuje wartość miejsc, tworzy nowe środki artykulacji, metody walki, partycypacji politycznej i obywatelstwa. Powoduje to awans wrażliwości estetycznej, zdolności artystycznego wyrazu i co ważne – recepcji twórczości do rangi swoistej cnoty obywatelskiej.

W zakończeniu omówienia dorobku Clarka można postawić pytanie: jakie będzie miasto przyszłości? Koncepcje Clarka, które nawiązują do nowych elementów społecznych, nowej rzeczywistości i nowych czynników prorozwojowych, dostarczają sporo materiału dla takiej refleksji. Są one próbą spojrzenia na nową miejskość i, co nie mniej istotne – jej konsekwencje. Z kolei jako teoria muszą być zabsolutyzowane i wyostrzone. Niemniej wskazują one na kwestie, które inaczej mogłyby umknąć albo zostać zlekceważone. Takie zjawiska zaczynają występować także i w Polsce, choć trudno powiedzieć, na ile jest to trwała tendencja. Do poszukiwania zrozumienia tej rzeczywistości, która nadchodzi, a która nie do końca znalazła swoje formy, potrze-

bujemy wypracowania nowych kategorii analitycznych. Z tych wszystkich względów wydawało się autorowi tego artykułu, że warto te teorie omówić.

Bibliografia

Biskupski Ł., 2008, *Graffiti i street art: na pograniczu sztuki publicznej i ruchu alternatywnego*, „Przegląd Kulturoznawczy" nr 4.

Błaszczyk M., Pluta J., 2015, *Uczestnicy, konsumenci i mieszkańcy*, Scholar, Warszawa.

Citizen politics in post-industrial societies, 1997, eds. T.N. Clark, M. Rempel, Westview Press, Boulder.

Clark T.N., 2003a, *Introduction*, [w:] *The city as an entertainment machine*, ed. T.N. Clark, Elsevier, Oxford. Research in Urban Policy vol. 9.

Clark T.N., 2003b, *A political theory of consumption*, [w:] *The city as an entertainment machine*, ed. T.N. Clark, Elsevier, Oxford. Research in Urban Policy vol. 9.

Clark T.N., 2007, *Making culture into magic: How can it bring tourists and residents?*, "International Review of Public Administration" vol. 12, No. 1.

Clark T.N., Fergusson L., 1983, *City money, political processes, fiscal strain, and retrenchment,* Columbia University Press, New York.

Clark T.N. *et al.*, 2014, *Can Tocqueville karaoke? Global contrasts of citizen participation, the arts, and development*, Emerald Group Publishing, Bingley.

Clark T.N., Lipset S.M., 1991, *Are social class dying*?, "International Sociology" 6 (December).

Clark T.N., Lloyd R., Wong K.K., Jain P., 2002, *Amenities drive urban growth*, "Journal of Urban Affairs" vol. 25, No. 5.

Clark T.N., Lloyd R., Wong K.K., Jain P., 2003, *Amenities drive urban growth: A new paradigm and policy linkages*, [w:] *The city as an entertainment machine*, ed. T.N. Clark, Elsevier, Oxford. Research in Urban Policy vol. 9.

Domański H., 1999, *Czy w Polsce zanikają klasy? Postawy wyborcze a miejsce w strukturze społecznej w latach 1991–1997*, „Studia Socjologiczne" nr 3(154).

Domański H., 2004, *Struktura społeczna*, Scholar, Warszawa.

Domański H., 2015, *Czy są w Polsce klasy społeczne?*, Wydawnictwo Krytyki Politycznej, Warszawa.

Drozdowski R., Frąckowiak M., 2013, *Bilans społecznej wyobraźni: komentarz socjologiczny do poznańskiego budżetu obywatelskiego*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny" R. 75, z. 4.

Ehrlich S., 1962, *„Grupy nacisku" w społecznej strukturze kapitalizmu*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa.

Florida R., 2010, *Narodziny klasy kreatywnej*, Narodowe Centrum Kultury, Warszawa.

Florida R., Gates G., 2003, *Technology and tolerance*, [w:] *The city as an entertainment machine*, ed. T.N. Clark, Elsevier, Oxford. Research in Urban Policy vol. 9.

Grotowska S., 2012, *„Street art" i „guerrilla marketing" jako próby tworzenia przestrzeni publicznej*, „ Studia Humanistyczne AGH" t. 11, z. 3.

Jałowiecki B., 2013, *Polityka miejska a prawo do miasta*, „Zoon Politikon" nr 4.

Lefebvre H., 2012, *Prawo do miasta*, „Praktyka Teoretyczna" nr 5.

Longman dictionary of modern English, 1989, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.

Lösch A., 1961, *Gospodarka przestrzenna: teoria lokalizacji*, przeł. K. Dziewoński, W. Lissowski, Państwowe Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa.

Michalski C., 1971, *Wojna warszawsko-niemiecka*, Czytelnik, Warszawa.

Musgrave R., 1990, *The theory of public finance: A study in public economy*, McGraw-Hill, New York.

Nathan R., Doolittle F., 1987, *Reagan and the states*, Princeton University Press, Princeton.

Niziołek K., 2008, *Sztuka i aktywność obywatelska*, [w:] *Społeczeństwo obywatelskie. Między ideą a praktyką*, red. A. Kościański, W. Misztal, Wydawnictwo Instytutu Filozofii i Socjologii PAN, Warszawa.

Nowak M., 2015, *Środkowoeuropejski „ruch miejski" jako ruch społeczny środkowych segmentów struktury społecznej*, [w:] *O kulturze protestu jako rdzeniu tradycji europejskiej*, red. P. Żuk, P. Żuk, Instytut Wydawniczy Książka i Prasa, Warszawa.

Peterson P., 1981, *City limits*, University of Chicago Press, Chicago.
Pluciński P., 2015, *Pragmatyka miejskiego ruchu protestu*, [w:] *O kulturze protestu jako rdzeniu tradycji europejskiej*, red. P. Żuk, P. Żuk, Instytut Wydawniczy Książka i Prasa, Warszawa.
Podgórniak-Krzykacz A., 2010, *Władza lokalna w ujęciu koncepcji teoretycznych*, [w:] *10-lecie funkcjonowania samorządu powiatowego (1999–2009). Doświadczenia i perspektywy*, red. M. Klimek, J. Czerw, Lublin.
Schulze G., 1992, *Erlebnisgesellschaft: Kultursoziologie der Gegenwart*, Campus Verlag, Frankfurt–New York.
Silver D., Clark T.N., 2013, *Buzz as an urban resource*, "Canadian Journal of Sociology / Cahiers canadiens de sociologie" 38(1).
Silver D., Clark T.N., Navarro Janez C.J., 2010, *Scenes: Social context in an age of contingency*, "Social Forces" vol. 88, No. 5.
Sjoberg G., 1960, *The preindustrial city: Past and present*, The Free Press, Glencoe.
Szmalenberg D., 2013, *Bariera pomagania: sztuka współczesna jako narzędzie pedagogizacji działań obywatelskich*, „Societas/Communitas" nr 2.
Urban innovation. Creative strategies for turbulent times, 1994, ed. T.N. Clark, Sage, Thousand Oaks.
Wildavsky A., Thompson M., Ellis R., 1990, *Cultural theory*, Westview Press, Boulder.
Wymiary kulturowe polskich miast i miasteczek, 2015, red. M. Klekotko, C. Navarro, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków.

CITY AS AN ENTERTAINMENT MACHINE (MIASTO JAKO MASZYNA ROZRYWKI) – KONCEPCJE ROZWOJU MIEJSKIEGO I POLITYKI MIEJSKIEJ TERRY'EGO NICHOLSA CLARKA

ABSTRAKT: Celem artykułu jest wskazanie na główne rysy i charakter nowych teorii miejskich na przykładzie koncepcji rozwoju lokalnego i polityki lokalnej Terry'ego Nicholsa Clarka. Starają się one wskazać nowe czynniki rozwojowe miast, nowe tendencje w polityce lokalnej, związane ze zmianą społecznych podstaw miasta. Jest to pojawienie się klasy kreatywnej jako nowego czynnika miastotwórczego. Rozwój lokalny zależy od jej przyciągnięcia. W tym kluczową rolę odgrywają miejskie *amenities* – to wszystko, co podnosi lokalną atrakcyjność i wygodę mieszkania. Obecność tej grupy wpływa także na lokalną politykę. Wzrasta w niej rola problemów estetyki miasta i zagospodarowania przestrzeni lokalnej. Pojawiają się konflikty o nią, w których zwiększoną rolę odgrywa sztuka jako forma ekspresji, wykorzystuje się spontaniczne formy jej powstawania, a prowokacja artystyczna stanowi formę nacisku. Jedną z konsekwencji tej sytuacji jest znaczenie wrażliwości estetycznej jako warunku uczestnictwa w tym typie aktywności obywatelskiej.

SŁOWA KLUCZOWE: miejska polityka, rozwój miast